

STÁTOPRÁVNÍ PROGRAMY NA PŘELOMU STOLETÍ

Jaroslav Houser

Nástup imperialismu zastihl rakousko-uherský stát v hluboké a trvalé politické krizi, které měla příčinu v nerozřešené národnostní otázce. Zvláště pak česká otázka měla v rakouské krizi klíčové postavení, protože český národ byl národem historickým, jenž měl za sebou staletý vývoj státní a obrození probudilo jej k novému životu hospodářskému, kulturnímu a politickému. Česká národnostní problematika nabyla tak podobu státoprávní.

Po neúspěchu českých státoprávních požadavků v šedesátých a začátkem sedmdesátých let minulého století, jejichž nositelem byla česká buržoazie a historická šlechta, zůstaly státoprávní požadavky sice formálním programem českých buržoazních stran, ale pozvolna jak sílily ekonomické pozice buržoazie, byl státoprávní program konfrontován s politickou praxí, která byla ve skutečnosti ústupkem od státoprávního maximalismu. Náznačky tohoto vnitřního rozporu se projevily již v době, kdy čeští poslanci roku 1879 přišli na vídeňskou říšskou radu a později již zřetelněji za politické éry Taaffeho režimu v osmdesátých letech. "Drobečková" politika staročechů byla nesporně výrazem této politické tendence.

Antipunktační hnutí roku 1890 otevřelo mladočechům cestu státi se vedoucí složkou českého buržoazního tábora. V této době sílí monopolizační tendence kapitalismu, jenž nabývá v Rakousku na přelomu století vyhraněných imperialistických forem. Monopolní kapitalismus vyhrotil vnitřní třídní antagonismus buržoazní společnosti, modifikoval její třídní strukturu a vedl k novým politickým seskupením, jež se projevila v systému politických stran. Dělnická třída budovala svou politickou stranu již po velké hospodářské krizi roku 1873, buržoazní strany se pak rekonstituovaly na přelomu století. Problematika národnostní a státní byla v jejich programech důležitou složkou, což se týkalo i sociální demokracie (státoprávní prohlášení roku 1897 a brněnský sjezd roku 1899).

Ekonomické a třídní zájmy buržoazie v období imperialismu vedly buržoazní strany k tomu, že se tu více, tu méně vzdalovaly od tradičního státoprávního programu směrem k tzv. pozitivní politice. Z tohoto hlediska je možno programy a politiku buržoazních stran na prahu imperialismu rozdělit vettři proudy.

1. Především je tu český konservatismus (velkostatkáři, klerus a část buržoazie), v této době vytlačený z vedení českého politického života, jenž se upíná k českému historickému státnímu právu v jeho původní podobě.

2. Česká průmyslová a obchodní buržoazie přizpůsobuje státoprávní program svým hospodářským a politickým potřebám, v politické praxi jej opouští a nahraňuje politickým minimalismem, jenž je ve znamení federalismu nebo spíše autonomismu. To je hlavní proud buržoazní politiky.

3. V řadách maloburžoazie, která nebyla tak silně ekonomicky zainteresována na zachování Rakouska, vyvolává pozitivní politika opoziční nálady, nesené typickým maloburžoazním radikalismem, zejména v otázce národnosti. A tak české státní právo se stává hlavním programem některých maloburžoazních skupin.

Politická strana dělnické třídy vystupuje v úloze kritika historické státoprávní koncepce a zdůrazňuje pojetí přirozenoprávní, vycházející ze zásady rovnoprávnosti národnosti a politického demokraticismu. Tento antihistorismus dělnické třídy měl kořeny třídní a příčiny politické a působil zpětně na některé buržoazní skupiny, které zaujaly v některých bodech státoprávního programu stanovisko kompromisní.

Představitelkou prvního státoprávního proudu na začátku století byla staročeská strana. Ta po porážce v parlamentních volbách roku 1891 resignovala, téměř ustoupila z politické arény a ani v parlamentních volbách nestavěla samostatné kandidáty. Trošky této kdysi vedoucí strany českého politického tábora udržely si určitý vliv pouze v samosprávě a v bankovníctví. Oporu jí nadále poskytoval velkostatek a katolický klerus.¹⁾

V době, kdy boj o všeobecné volební právo vstupoval do závěrečného kola a kdy rakouské vlády pod tlakem lidového hnutí připravovaly volební opravu, zesílila staročeská strana politickou aktivitu. Bylo to v době ministerstva Gautschova, kdy již volební reforma byla takřka na spadnutí. Staročeši v této době patřili spolu s velkostatkáři a šlechtou k odpůrcům volební reformy a je příznačné, že v březnu 1906 přijímají staronový program, jenž historické české státní právo staví do protikladu k rovnému právu hlasovacímu. Sjezd volební reformu odmítl ze stanoviska národní svrchovanosti i z hlediska státoprávního a autonomního.²⁾

České státní právo bylo ústředním bodem přijatého programu a vý-

1) Přehled československých dějin, díl II. sv.2, Praha 1960, str.930.

2) T o b o l k a Zdeněk, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, díl III/2, Praha 1936, str. 555-557.

chodiskem politiky strany. Jeho platnost byla dokumentována běžným způsobem a sice kabinetním listem ze dne 8. dubna 1848 a královským re- skriptem ze dne 12. září 1871. Program se vyslovil pro zachování moc- nářství a realizaci českého státního práva pokládal za státoporný faktor, jenž společné ústřední instituce říše nezeslabí, ale posílí a zabezpečí. Byl to tedy program státoporný, federalistický a monar- chistický. Český stát jako stát federální měl být vybaven všemi atri- buty státní moci, tedy samostatnou legislativou i administrativou.³⁾ Měl být spojením, a to značně volným, jednotlivých zemí České koruny, což bylo programem moravských separatistů a projevy moravských staro- českých politiků to potvrzovaly.⁴⁾

V otázce všeobecného a rovného volebního práva byl program zdr- ženlivý a záměrně nejasný. Uznával křiklavé volební nesrovnalosti a požadavek spravedlivého zastoupení všech společenských vrstev a obou národností. Přitom však chyběla precizní formulace charakteru volební- ho práva podle představ staročechů.⁵⁾ Nepřímot voleb do říšské rady byla patrna z požadavku, aby říšská rada byla obsídána zemskými sně- my, tedy návrat k volebnímu režimu před rokem 1873.⁶⁾

Sjezdová jednání nezanechala pochybnosti o tom, co bylo politic- kým cílem staročeské strany. Volební otázkou se na sjezdu zabývala řa- da řečníků a i autorita strany prof. Albín Bráf. Ten prohlásil, že sta- ročeská strana usiluje ode dávna o všeobecné, přímé a tajné hlasovací právo nikoli však o právo rovné. Tedy připouštěla kuriální systém a všechny ostatní prostředky volebního řádu vedoucí k deformaci projevu vůle voličů při volebním aktu.

Svůj postoj dokládal prof. Bráf tvrzením, že obrození českého ná- rodu bylo kulturním procesem, jehož nositelem byly střední vrstvy a že zavedením rovného hlasovacího práva hrozí nebezpečí, že se tyto vrstvy "v přívalu jednoduše utopí." Prohlásil dále, že všeobecné a rovné hla- sovací právo neznamena pro budoucnost jenom zabezpečení slovanské vět- šiny na říšské radě (jak uváděli mladočeši), nýbrž že znamená také ji- ná hesla, kterou jsou prý z části přímo v rozporu s tím, co je vedou- cím heslem staročechů. Volební oprava na podkladě všeobecného a rovné- ho hlasovacího práva znamená prý posílení centralismu.⁷⁾

3) "Program strany národní," Hlas národa z 11. III. 1906.

4) Řeč dr. Jana Žáčka na moravském sněmu 18. I. 1898, Ž á č e k Jan, Státní právo a rovnoprávnost, Brno 1898, str. 19 a násl.

5) "Program strany národní", Hlas národa z 11. III. 1906.

6) Sjezdová řeč Kvičaly, Hlas národa z 13. III. 1906.

7) Sjezdová řeč prof. Albína Bráfa, Hlas národa z 13. III. 1906.

Tím se české státní právo dostalo do reakčních politických souvislostí. Bylo hájeno otevřenými odpůrci zlidovění parlamentu a bylo ho použito jako argumentu proti všeobecnému a rovnému volebnímu právu a to v tak politicky citlivé době, kdy boj za všeobecné volební právo vrcholil.

Jinou společenskou funkci mělo české státní právo v politice české průmyslové a obchodní buržoazie, jejíž nejvýznamnějším představitel~~em~~ byla mladočeská strana. Národní strana svobodomyslná, jak se mladočeská strana oficiálně nazývala, změnila na počátku dvacátého století svůj třídní charakter. Na začátku devatenáctých let, kdy ji protipunktační vlna vynesla do čela politického života, byla stranou, kde vedoucí tón udávala maloburžoazie. Z toho vyplýval nacionální radikalismus a přirozeně i demokratické tendence, které byly zaměřeny na získání části dělnictva. Devadesátá léta změnila velmi podstatně charakter strany. Ta se stala postupně oporou hospodářsky silnějších složek české buržoazie a začátkem století lze o straně říci, že byla politickým mluvčím průmyslové a obchodní buržoazie. Vliv maloburžoazie však nezanikl. Proto strana politicky v mnohých otázkách kolísala, což se projevilo i ve stranických programech.⁸⁾

Strana se hlásila k českému historickému státnímu právu a tato její konfese se zdála být na první pohled bez problematiky, ve skutečnosti však i tu bylo značné kolísání, na rozdíl od staročechů a sice ve dvou směrech. Především bylo třeba přizpůsobit státoprávní program zájmu buržoazních kruhů, které byly čím dále tím více spjaty s existencí rakouského státu. Zkrátka strana musila provádět politiku realistickou a pozitivní a to v mnohem větší míře, než kdy činili staročechi.⁹⁾ To byla první deformace státoprávního programu. Druhá deformace vyplynula z potřeb strany vypořádat se aspoň částečně s demokratickými tendencemi lidových mas, tedy činit ústupky demokratismu.

Se známkami obou těchto tendencí setkáváme se na sjezdových jednáních strany v březnu 1907, které končily přijetím nového programu, v jeho čele se uvádělo, že strana zůstává věrna tradicím historickým a že trvá na platném posud státním právu zemí koruny České.¹⁰⁾ Prohlášení je však v dalších pasážích programu modifikováno ve směru pozitivní

8) Přehled československých dějin, díl II, sv.2, Praha 1960, str.927 a 928.

9) Přejedání mladočechů k pozitivní politice rýsoval se již na jednání sjezdu důvěrníků strany roku 1895, kdy ve sjezdové rezoluci se hovořilo o volnosti taktického postupu poslaneckého klubu a o možnosti vyjednávání s vládou. (S r b Adolf, Politické dějiny národa českého od roku 1861, II.díl, Od nastoupení Badeniova do odstoupení Thunova, Praha 1901, str.4 a 5.)

10) "Program národní strany svobodomyslné," Národní listy z 3.000.1907.

politiky, o níž se na sjezdu velmi mnoho hovořilo. V další části programu se např. mluví o tom, že českému národu přísluší v rakouském soustátí spravedlivý podíl na státní moci ve všech oborech, jenž odpovídá jeho početní síle a kulturnímu a hospodářskému významu. Tato formulace nezní příliš maximalisticky. Také celá koncepce boje proti centralismu, tedy za principy federalismu a někdy jen pouhé decentralizace, znamená odklon od striktního státoprávního programu ve prospěch pozitivní politiky.

Velmi zřetelně je tato tendence patrna za soudobé úvahy tehdy již uznávaného vůdce strany dr. Karla Kramáře o národnostní autonomii. Kramář se netajil svými sympatiemi k této myšlence a doznával, že autonomie je s to alespoň do určité míry nahradit vlastní státní život českého národa. Za podmínku autonomie kladl ovšem zachování historických hranic českých zemí a na druhé straně zaručení práv národní menšiny českých Němců.¹¹⁾

Pozitivní politiku, která byla příčinou tohoto odklonu od státoprávního dogmatismu, vysvětloval program takto: "... Provedení to lze dosáhnout jen revizí ústavních řádů, směřujících k decentralizaci zákonodárství a správy; strana se proto musí zúčastniti činně podle daných poměrů v zákonodárných a vůbec veřejných sborech i správě, spatřujíc v revizi ústavních řádů, k níž přiblížiti se lze jen pozitivní činností politickou, za pravidelných poměrů nezbytný prostředek k dosažení svých základních bodů programových".¹²⁾ Toto pojetí pozitivní politiky zdůraznil pak při sjezdových jednáních jeden z vůdců strany dr. Fiedler, jenž byl v Beckově vládě ministrem a pozitivní politiku prakticky prováděl.

Také sám dr. Kramář dotkl se ve sjezdovém referátě otázky pozitivní politiky: "Pozitivní politikou myslíme, doufám, že s tím budete souhlasit, postup, který nás neváže žádnými principiálními usneseními v taktice. Myslíme dobývání jedné pozice za druhou, dobývání politické moci, abychom za těžké oběti, které přinášíme státu, dostali v kulturních a hospodářských věcech to, čeho potřebujeme k svému rozvoji a prospěchu národa."¹³⁾

Projevem pozitivní politiky bylo stanovisko mladočeské strany k dalšímu hospodářskému vyrovnání s Uhrami. Šlo o věc nadmíru závažnou, která se dotýkala přímo struktury rakouského soustátí. Prosincová ústava byla vydána oktrojem, tedy bez účasti české parlamentní delega-

11) K r a m á ř Karel, "O národnostní autonomii", Česká revue, roč.1907, str. 6 a násl.

12) "Program národní strany svobodomyšlné", Národní listy z 3.III.1907.

13) Sjezdová řeč Dr. Karla Kramáře, Národní listy ze 4.III.1907.

ce, hospodářská vyrovnání byla však projednávána na říšské radě za účasti českých poslanců a proto na jejich stanovisku velmi záleželo. Pozitivní politika mladočechů pokročila roku 1907 již tak daleko, že mladočeši, agráři a národní katolíci hlasovali pro vyrovnání a omezili se pouze na státoprávní prohlášení, které přednesl Kramář.¹⁴⁾

V mladočeském programu z roku 1907 vyslovila se strana pro zachování hospodářské jednoty mocnářství oproti cizině a zachování volných hospodářských styků za předpokladu, že tato jednotnost nebude vykupována nepoměrnými obětmi předlitavské poloviny říše. Kdyby tomuto požadavku nebylo vyhověno, byla strana pro hospodářskou a celní rozlukou. Mladočeská pozitivní politika vycházela tu z loajality k soustátí a z preferování hospodářských zájmů Předlitavska, resp. českých zemí ve vztahu k Uhrám.¹⁵⁾

Neúspěšně skončily mladočeské pokusy přizpůsobit české státní právo myšlenkám demokratizace státu, jehož nositelem byla dělnická třída. Mladočeská strana se sice tradičně hlásila k všeobecnému a rovnému hlasovacímu právu, ale v době, kdy boj o toto právo vrcholil, měla při konkrétním řešení řadu výhrad a uváděla množství výjimek, které znamenaly opuštění principu. To bylo patrné z Kramářovy řeči na říšské radě v době Gautschova kabinetu odůvodňující mladočeský návrh, takže ministerský předseda sám konstatoval, že Kramářovo všeobecné a rovné hlasovací právo ve skutečnosti takovým není.¹⁶⁾ V době, kdy lidové hnutí dostoupilo vrcholu, vyslovili se pak mladočeši pro vládní osnovu.

Státní právo mladočechů pohybovalo se tak mezi dvěma póly. Jedním z nich byla pozitivní politika, která sama o sobě znamenala ústup od principu a v této pozitivní politice dostala se mladočeská strana jako exponovaná strana průmyslové a obchodní buržoazie na začátku století podstatně dále, než kdy staročeši. Vlivem pozitivní politiky stávalo se státní právo mladočechů stále mlhavějším a bylo vlastně jen politickým heslem s velmi neurčitým a proměnlivým obsahem. Snaha přizpůsobit státní právo tendencím demokratizačním, které měly straně získat sympatie u části dělnictva, mlhavost a neurčitost státního práva jen zvýšila.

Politickým souběžcem mladočeské pozitivní politiky bylo na začátku století klerikální hnutí. Vzniklo v době neúspěchu staročeské stra-

14) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates in den Jahren 1907 und 1908, 43. zasedání 9. XII. 1907, str. 3. 135 a 3. 136.

15) "Program národní strany svobodomyšlné". Národní listy z 3. III. 1907.

16) T o b o l k a Zdeněk, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, díl III/2, Praha 1936, str. 386.

ny v posledních letech minulého století. Katolická hierarchie potřebovala politickou náhradu po ústupu staročeské strany z české politiky. Hnutí mělo silnější kořeny na Moravě, kde stálo pod vlivem moravského separatismu. Na Moravě byla také katolická strana založena o rok dříve (r.1896) než v Čechách(r.1897). Ke spojení katolických organizací v Čechách došlo roku 1906 a k vytvoření jednotné katolické strany pro Čechy i Moravu teprve v posledním roce první světové války.

V otázce státního práva stáli národní katolíci v podstatě na platformě staročeské. Katolicismus přitom akcentoval zřetele monarchistické a přímo dynastické, což odpovídalo smýšlení církevního kléru i náladám mezi konservativními velkostatkáři, zejména moravskými, kde měla katolická strana sympatie. Požadavek federalizace Rakouska měl spíše podobu zemského autonomismu. V otázce všeobecného a rovného hlasovacího práva byla mezi katolíky zdrženlivost a strana dělala méně ústupků demokratizačním požadavkům lidových mas než např. mladočeši. (Křesťansko sociální směr v Čechách reprezentovaný Lidovými listy v Praze hájící demokratické požadavky narážel na nelibost episkopátu.) Také národní katolíci byli jen pro všeobecné hlasovací právo nikoli však pro hlasovací právo rovné. Z těchto důvodů lze katolické hnutí na přelomu století pokládat za buržoazní stranu staročechům celmi blízkou, které měla nahradit jejich konservativismus formami poněkud modernějšími a lidovějšími. Na rozdíl od staročechů, vystupovala u národních katolíků na začátku století jejich větší politická angažovanost, které je přibližovala k mladočeské pozitivní politice.

Dalším partnerem mladočeské pozitivní politiky bylo agrární hnutí. Vznik české strany agrární souvisí s upevňováním pozic vesnické buržoazie, jejíž byla agrární strana politickým mluvčím. Vesnická buržoazie byla konkurentkou aristokratického velkostatku a měla zájem o spojení se středním rolnictvem, jehož rozklad se v době zemědělské konjunktury zpomalil. Vzrůstající počet drobného parcelovaného rolnictva a jeho proletarizace nutila vesnickou buržoazii zabránit ze všech sil spojení vesnické chudiny s městským proletariátem. Tomuto cíli se velmi dobře hodilo agrární hnutí, jež vytyčilo heslo jednotné vesnice proti městu.

Před říšskými volbami roku 1891 vyvíjelo se rolnické hnutí v mladočeské straně. Alfons Šťastný založil pak "Českomoravskou stranu hospodářskou", jež však nepřetrhala všechny svazky s mladočeskou stranou. Regionální agrární politické organizace vznikaly v druhé polovici devadesátých let na různých místech Čech. (Stanislav Kubr založil "Středočeskou selskou župu" a František Udržal "Politickou jednotu pro okresy Pardubice, Přelouče a Holic" .) Celozemský charakter mělo teprve Kubrovo "Sdružení českých zemědělců", jehož člen Karel Prášek byl zvo-

len roku 1899 při doplňovací volbě zemským poslancem. Pod dojmem tohoto vítězství vyslovilo se Sdružení pro založení agrární strany. Vesnická buržoazie ve spojení se středním rolníkem se tak emancipovala z vlivu mladočeské strany.

Politika nově vzniklé strany byla předznamenána ve všech základních programových bodech rozporem mezi vesnickou buržoazií na straně jedné a středním a drobným rolnictvem na straně druhé. Tento rozpor se projevoval v rozkolísanosti i v otázce státoprávní i v požadavku demokratizace volebního práva. Program Šťastného "Českomoravské strany hospodářské", jež byla roku 1891 odnoží mladočeské strany, hlásal věrnost historickému českému státnímu právu a odůvodňoval to hospodářskými důvody rolnictvu velmi srozumitelnými. České země nemají prý být pasívní dojnici ostatním zemím, které ssají rolníkům krev z těla.¹⁷⁾ Z českého historického státního práva vycházelo též prohlášení prvních agrárních poslanců na říšské radě roku 1901.¹⁸⁾

Rovněž agrární program z roku 1903 hájil historické státní právo. Pasáž programu obsahovala Riegrův citát z roku 1867 o tom, že státní právo České koruny je pevná půda, nepopíratelný skutek a rezultat mnohověké ba tisícileté činnosti našeho národa. Zvláštností agrárního programu přitom bylo, že koncepce historickoprávní byla neorganicky spojována s pojetím přirozenoprávním.¹⁹⁾ Zřejmě agrární strana chtěla touto cestou ukázat svou pokrokovou tvář i v těch vrstvách národa, které se stavěly k staročeskému i mladočeskému pojetí státního práva kriticky.²⁰⁾

Postulát českého státu zdůvodňovaný historicky i přirozenoprávně byl míněn se zachováním rakouskouherského soustátí a rovněž habsburské dynastie. Požadavek zachování monarchie byl dokonce silněji akcentován než v programu mladočeském. Monarchie měla se pouze proměnit ve federativní svaz historicky zdůvodněných skupin - tedy program federalistický a autonomistický v čisté podobě.

Současně s programovým federalismem a autonomismem byl vytýčen boj proti centralismu a sice cestou soustavné opozice proti systému říšské správy a zesilování a zdokonalování samosprávy jakož i osamostatněním hospodářským.

17) Tamtéž, str.270.

18) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates im Jahre 1901, zasedání z 5.II.1901, str.22.

19) Program české strany agrární, Praha 1903, str.15 a 31.

20) Na stejné linii jako pražský program z roku 1903 byl program pferovský z roku 1904, který přijala česká agrární organizace na Moravě.

Politické kolísání agrární strany projevilo se v plné míře i v jiné otázce, která velmi úzce se státoprávním programem souvisela a to v otázce demokratizace volebního práva. Vesnická buržoazie, jejíž mluvčím byla agrární strana, byla si vědoma toho, že zavedení všeobecného a rovného hlasovacího práva vydávalo ji v nebezpečí dvojí majorizace a sice na jedné straně hrozila záplava dělnických hlasů a na druhé straně bylo nutno počítat, že mezi vesnickými voliči se zvýší počet hlasů drobného rolnictva, mezi nímž se sice agrární strana snažila udržet pozice, jehož politické síly se však obávala. To bylo příčinou zdrženlivosti agrární strany v otázce všeobecného a rovného hlasovacího práva.

Agrární program z roku 1903 vyhlášoval, že zastoupení zájmové je základem politické reformy požadované agrární stranou. Byl vytyčen požadavek rozšíření hlasovacího práva na všeobecné poměrné tajné právo hlasovací, nikoli však právo rovné. To mělo být zavedeno při volbách do všech zastupitelstev na základě seskupení zájmů tak, aby volil ve venkovských obcích přímo každý stav pro sebe v náležitém poměru ke své poplatnosti v řadě první a své početnosti v řadě druhé. Volební reforma měla být provedena na základě odborového a zájmového zastoupení a též se zřetelem ke stupni vzdělání.²¹⁾

O dvě léta později, když boj za všeobecné hlasovací právo vrcholil a kdy masové lidové hnutí bylo v pohybu, neodvážila se agrární strana postavit se proti této politické realitě a přizpůsobila se. Výkonný výbor strany na svém zasedání 29. listopadu 1905 ve Vídni změnil z podnětu Antonína Švehly své dosavadní stanovisko k volební opravě a vyslovil se pro všeobecné i rovné hlasovací právo. Švehlův obrat v otázce volebního práva vyplynul z potřeby vytvořit na vesnici jednotné agrární hnutí zahrnující i drobné rolnictvo, o jehož hlasy při volební reformě šlo.

Hospodářské pozice agrární buržoazie vzrůstaly začátkem století a k jejich posílení přispěla i hospodářská konjunktura po roce 1905. Vesnická buržoazie ovládala zemědělské družstevnictví a agrární velkoburžoazie soustředila ve svých rukou po založení Agrární banky mohutné finanční prostředky. Agrární buržoazie začala tehdy zatlačovat i aristokratický velkostatek.

V této době zesílil i aktivismus agrární strany vůči rakouskému státu. Při rekonstrukci Beckova kabinetu koncem roku 1907 stal se agrární předák Karel Prášek ministrem krajanem. Zkoušku rakouské státo- tvornosti složila pak agrární strana roku 1907, kdy agrární poslanci hlasovali spolu s mladočechy a národními katolíky pro vládní návrh vyrovnání s Uhrami.²²⁾

²¹⁾ Program české strany agrární, Praha 1903, str. 33 a 34.

Proti politickému aktivismu převážné části české buržoazie vytváří se na začátku století maloburžoazní opozice, radikální především v otázce státoprávní. Historické kořeny českého státoprávního radikalismu ležely v devadesátých letech minulého století v pokrokářském hnutí, které bylo tehdy levým křídlem mladočeské strany. Pokrokářské hnutí nebylo jednotným politickým proudem, bylo vnitřně diferencováno, mělo svoji levici i pravici. Levice, hlavně studentstvo, měla blízko k socialistickému programu, což se projevovalo v požadavku všeobecného a rovného volebního práva a kolektivizace výrobních prostředků jakož i v přirozenoprávním pojetí českého státního práva. Pokrokářská pravice naproti tomu zdůrazňovala historické státní právo v podobě, které se spíše blížila pojetí mladočechů nebo i staročechů. Oba proudy hnutí daly vzniknouti i dvěma politickým stranám a sice radikálně pokrokové a státoprávní, které po delší samostatné existenci a po secesi některých menších skupin nakonec splynuly ve stranu jednu.

Pokrokářství neslo od začátku pečeť buržoazního radikalismu a vystupovalo s ostrou kritikou pozitivní politiky, jejímž propagátorem na začátku století byla mladočeská strana. Dr. Antonín Hajn, ideolog státoprávního radikalismu ze začátku století, poukazoval na debakl mladočeské pozitivní politiky. České vládní strany (tím mínil mladočechy, agrárníky a národní katolíky, kteří se na vídeňské říšské radě sdružili v "Národním klubu") vyloučili prý státoprávní program z aktuální politiky. Naproti tomu Němci (tj. Němci z českých zemí) postavili prý svůj požadavek uzavřeného území na první místo. Výsledkem české ústupnosti na straně jedné a německé neústupnosti na straně druhé je, že svébytnost českého království stále více zapadá v beztvárný útvar Předlitavska a ztrácí se v jeho černožlutosti, na druhé straně pak stále více vystupují na povrch obrysy zvláštní provincie "Deutschböhmen".²³⁾

S podobnou kritikou pozitivní politiky přišel o něco později jiný ideolog státoprávního radikalismu dr. Lev Borský (Bondy), jenž bilancoval výsledky pozitivní politiky a uváděl, že třicet let dobývání státu ve Vídni vedlo v prvním období po osmi letech k fundamentálním cestou politiky státoprávní a v druhém období po dvaceti letech jen k nevyhovujícím jazykovým nařízením cestou politiky pozitivní.²⁴⁾

22) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates in den Jahren 1907 und 1908, 50. zasedání 17.XII. 1907.

23) Dr. H a j n Ant. "Likvidace pozitivní politiky". Samostatnost ze 4.VII 1908.

24) Dr. Lev B o r s k ý, "Reskriptové úvahy", Samostatnost ze 14.IX.1908.

Argumentace radikálů v otázce státoprávní je patrna z jejich prohlášení, jež přednesl v prosinci 1907 na říšské radě poslanec Hajn při příležitosti jednání o hospodářské vyrovnání s Uhrami. Prohlášení se dovolává korunovačních přísah, kabinetního listu z 8.dubna 1848 a královského reskriptu z 12.září 1871. Zdůrazňuje se v něm neplatnost prosincové ústavy, která je označována za oktroj absolutistického císaře.²⁵⁾ Šlo tedy o pojetí státního práva vyhraněně historické, neboť o přirozeném právu není v prohlášení zmínka. To v této době z programu státoprávních radikálů již vymizelo.

Na stejné linii byla rezoluce zakládajícího sjezdu strany státoprávně pokrokové z roku 1908, na němž byly obě dosavadní radikálně státoprávní straničky, tj. radikálně pokroková a státoprávní sloučeny ve stranu jednu. Na sjezdu byla provedena ostrá kritika vládní politiky tří českých stran (mladočeské, agrární a národní katolické), proti nimž začala nová strana organizovat radikální opozici ve spojení s Klofáčovými národními sociály. V závěru rezoluce byl vytýčen požadavek samostatného českého státu.²⁶⁾ Šlo o požadavek daleko přesahující koncepci federalizační tehdejších českých vládních stran, protože spojení s rakouskými zeměmi se v tehdejší státoprávně pokrokové publicistice připouštělo jen ve formě personální unie. Mladé státoprávní strany (tím byli míněni i národní sociálové) zvolili si již začátkem roku 1908 komisi, která měla vypracovat akční program a navrhnout taktiku boje.²⁷⁾

K rozvinutí tohoto boje naskytla se příležitost ještě v roce 1908, jenž byl jubilejním rokem panování Františka Josefa I. Strana organizovala protestní schůze proti pozitivní politice na říšské radě a v září pak rozvinula kampaň reskriptových shromáždění.²⁸⁾ To bylo období značné aktivity státoprávně pokrokové strany, která však nikdy nezískala větší masovou základnu pro své akce.

Soubežcem státoprávních radikálů ve státoprávní politice byli v této době národní sociálové. Jejich programová prohlášení nepřesáhla však nikdy úroveň pouhé žurnalistiky a obsahovala většinou běžné myšlenky převzaté odjinud. Je to patrna z prohlášení čtyř národně sociálních poslanců, předneseného na vídeňské říšské radě Klofáčem, kam se

25) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates in den Jahren 1907 und 1908, 46. zasedání 12.XII. 1907, str.3.345 a 3.346.

26) Samostatnost z 22.IV.1908.

27) "Rezoluce kongresu důvěrníků pokrokové strany", Samostatnost z 15.I.1908.

28) Samostatnost z 25.VIII.1908.

strana prokrestila roku 1901 cestu nevybíravou nacionalistickou kampa-
ní namířenou proti "internacionální" sociální demokracii.²⁹⁾

Samostatné stanovisko ve státoprávní otázce zaujal na přelomu
století politický realismus, nesený ideologií liberalismu, sociálního
reformismu a kosmopolitismu.

Realistická strana představovala levicový buržoazní politický
směr, jenž získával stoupence v řadách maloburžoazie i poměrně pokro-
kové inteligence. Strana vyrostla z okruhu spolupracovníků časopi-
su "Čas" a měla svůj zakládací sjezd roku 1900, tedy v době kdy se sou-
stava politických stran v českém táboře měnila. Původní název strany
"lidová" byl v roce 1906 změněn na "pokroková", když ke straně při-
stoupila jedna skupina pokrokářského hnutí.

Podle plánu zakladatelů, v jejichž čele stál prof. Masaryk, měla
se strana stát vedoucí silou v české politice a nahradit obě tradiční
buržoazní strany staročechy i mladočechy. Ústředním programickým bo-
dem obou těchto politických stran byl program státoprávní a je jen
přirozené, že nově založená strana realistů zabývala se již na svém u-
stavujícím sjezdu roku 1900 velmi obšírně státoprávní problematikou.

Z polemik a kritik na sjezdu pronesených zasluhují pozornosti ně-
které základní myšlenky. Především realisté vytýkali státoprávnímu
programu upřílišněný historismus. Ten pokládali za nerealistický a u-
topický. Zaútočili na myšlenku státoprávní a ústavní kontinuity, která
byla stěžejním bodem historického pojetí českého státního práva. Uvá-
děli a to celkem správně, že političtí reprezentanti českého národa
hájili právní kontinuitu politické samostatnosti českých zemí po bitvě
bělohorské slabě a několikrát se jí vůbec vzdali, ne-li výslovně, te-
dy skutky. Stavové podlehli úplně absolutismu a absolutismus fakticky
a často i výslovně schválili. Stavové nehájili politickou samostatnost
českých zemí proti reformám tereziánským a josefínským a vystupovali
slabě před rokem 1848. Teprve v šedesátých letech vystupovala šlechta
v hájení svých práv uvědoměleji. V letech 1848 a 1849 nevystoupili po-
litičtí představitelé českého národa na záchranu stavovských práv a
Palacký a jeho strana stála v letech 1848 a 1849 na pozicích přiroze-
ného práva. Nakonec představitelé českého národa šli do Vídně i Kromě-
říže bez jakéhokoliv státoprávního ohrazení a po skončení pasívní re-
sistence přišli čeští poslanci do vídeňské říšské rady a tím fakticky
uznali prosincovou ústavu i přes státoprávní ohrazení.³⁰⁾

To byl první argument realistů proti historickému státnímu právu,

29) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten
des Österreichischen Reichsrates im Jahre 1901, 2. zasedání 5.II.1901, str.22 a 23.

30) Čas z 2.IV.1900.

že toto právo má trhliny a že není kontinuální. Dále pak realisté tvrdili, že jsou rozdíly v pojetí českého historického státního práva zejména např. mezi deklarací z roku 1868 a fundamentálními články z roku 1871.³¹⁾ Masaryk při tom sám poukazoval na přehnaný státoprávní význam, jenž byl přisuzován královskému poselství z roku 1871. V poselství se totiž vůbec nemluvílo o českých zemích, jen o Čechách a panovník zdůrazňoval, že se cítí vázán všemi závazky vůči ostatním královstvím a zemím rakouskouherské monarchie. Podobně hodnotili realisté i jiné politické akty z druhé polovice 19.století, jichž se státoprávníci dovolávali. Velmi skromnou hodnotu státoprávní měla např. trůnní řeč z roku 1879 nebo konečné rozhodnutí nejvyššího soudu z roku 1899, dovolávající se kabinetního listu z dubna 1848, jenž byl pokládán za nejvýraznější projev českého státního práva.³²⁾

Proti historickému českému státnímu právu uváděli dále realisté slovenskou problematiku. Realistický sjezd v roce 1900 se vyslovil proti maďarizačním opatřením v Uhrách, které byly namířeny především proti slovenskému národu. Realistický program respektoval přitom uherský stát a nepožadoval změnu hranic, ačkoliv prohlašoval, že Slováci jsou větví českého národa a hlásil se k myšlence čechoslovakismu. Program stál dokonce na zásadách dualismu, což je zřejmo z požadavku, že jednotlivá vyrovnání (tj. periodicky se opakující hospodářská vyrovnání) vyžadují jen úpravu a opravení a že je třeba při jejich projednávání hájit prospěch českých zemí.³³⁾

Diskontinuitnost, nejasnost a nevhodnost pro řešení slovenské otázky, to byly hlavní důvody realistů proti historickému státnímu právu. Realisté dávali proto přednost právu přirozenému³⁴⁾ a dovolávali se Palackého a Havlíčka z roku 1848 a 1849, kdy česká národní politika stála na pozicích přirozeného práva. Masaryk přitom historické právo zcela nezavrhl. Známý je jeho výrok, že by byl nevhodný a neopatrný politik, jenž by tyto drobtý (tj. historické právo) zakazoval.³⁵⁾ Tolerování drobtů historického státního práva bez jasnějšího objasnění důsledků ústavních připouštělo přece jen možnost jejich využití ke konzervování nedemokratických rysů zemských ústav.

31) M a s a r y k T.G., Česká otázka, snahy a tužby národního obrození, Praha 1895, str.191 a 192.

32) Čas z 2.IV.1900.

33) M a s a r y k T.G., Světová revoluce, Praha 1925, str.487 a 488.

34) Tamtéž.

35) Čas z 2.IV.1900.

Státoprávní program realistů byl dále vyhraněně federalistický. Vyplynul již z předchozích Masarykových úvah a zejména z polemik zaměřených proti pokrořářům v druhé polovině devadesátých let (s Ant. Hajnem). Masaryk se tehdy vyslovil pro státní samostatnost, pokud jde však o míru této samostatnosti, nezanechával pochybnosti o tom, že je proti úplné samostatnosti malého státu. Představy pokrořářů, které směřovaly k úplnému osamostatnění, nazval vidinami a dovolával se Palackého, zejména jeho myšlenky o "světové centralizaci". Odmítal také důrazně pokrořářský program personální unie.³⁶⁾

Na sjezdu roku 1900 realisté vystoupili s kritikou přeceňování státu a přehnané političnosti programu staročesko-mladočeského. Masaryk se přitom vyjádřil, že starší státoprávní program je příliš liberalistický a příliš věří ve všemohoucnost státu. Proti tomu je prý třeba klásti větší důraz na hospodářské a sociální základy politické moci a na sociální a politickou moc národnosti a národní kultury. Otázku státní moci nelze prý přeceňovat.³⁷⁾ V těchto výročích je třeba spatřovat, přes ujištění realistů, že nepodceňují stát, při nejmenším určité nedocenení státnosti jako garanta národní existence. Je to myšlenkový prvek, jenž později našel silné uplatnění v koncepci národnostní otázky, kterou hlásala rakouská sociální demokracie a jenž byl zdrojem závažných politických omylů. Nutno k tomu ještě dodat, že realistický program měl nepřímo vliv na ideologii československé sociální demokracie a sice proto, že část pokrořářů z let devadesátých, kteří vstoupili do sociální demokracie, byla pod silným vlivem Masarykových myšlenek.

Roku 1897 přišli do vídeňské říšské rady první čeští sociálně demokratičtí poslanci a jejich mluvčí poslanec Steiner přednesl státoprávní prohlášení, které zamítalo tradiční české historické státní právo.³⁸⁾ Vystoupení sociálních demokratů vyvolalo mocný ohlas v řadách české buržoazie, maloburžoazie i dělnictva.

Příčina tehdejšího postupu sociální demokracie byla v tom, že čes-

36) M a s a r y k T.G., Naše nynější krize, pád strany staročeské a počátkové směrů nových, Praha 1895, str.96-98.

37) Čas z 2.IV.1900.

38) S r b Adolf, Politické dějiny národa českého od roku 1861, II.díl, Praha 1901, str.216. Roku 1901 učinil na říšské radě posl. Hybeš prohlášení, že sociální demokracie na státoprávní deklaraci z roku 1897 trvá. (Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates im Jahre 1901, 2.zasedání z 5.II.1901, str.22.)

ké státní právo v historické podobě představovalo nebezpečí, že ho bude využito proti demokratismu, jehož nositelem byla dělnická třída a ke konzervování nedemokratických ústavních prvků. Toto nebezpečí vyplývalo z pojetí historického práva.

České státní právo mohlo být chápáno buď jako "skutečné historické státní právo starého feudálního státu České koruny, jednak znamenalo nárok národa na samostatný národní stát, který by byl v nových podmínkách pokračováním českého feudálního státu."³⁹⁾ Státoprávní literatura a státoprávní deklarace nezanechávaly pochyb o tom, že obhájci historického státního práva chápali je v prvním smyslu, tj. jako právo objektivně existující, jako existující český stát, který nezaklínal a zaniknout de jure ani nemohl. Vždyť celé dílo Kalouskovo jen dokazuje, že státoprávní změny pobělohorské právě tak jako reformy tereziánské byly protiústavní a tudíž i absorpce českého státu velkým Rakouskem v tereziánské době byla nelegální.⁴⁰⁾ V tomto bodě na stejné linii stojí studie Kramářova.⁴¹⁾

Bylo-li české státní právo chápáno jako objektivní právo tehdy ještě existující, vynořila se otázka, zdali tato státní kontinuita znamenala i kontinuitu ústavní. To byla otázka vysoce politická. Kalousek se jí blíže nezabýval, ale Kramář vycítil politicky zranitelné místo historické koncepce českého státního práva a vystoupil s tvrzením, že právo českého státu nemá co činit s otázkou liberalismu a demokracie.⁴²⁾

To je ovšem tvrzení zcela nesprávné. Státní právo českého státu v pojetí státoprávníků se od ústavního práva oddělit nedá. Kontinuita státní znamená nevyhnutelně i kontinuitu ústavní. Tím pak vystupuje velké nebezpečí nejen pro politický demokratismus dělnické třídy, nýbrž i pro buržoazní konstitucionalismus druhé poloviny devatenáctého století. Antikvované ústavní poměry českých zemí byly by totiž při nejmenším východiskem ústavního řešení při tzv. restituci českého státního práva a mohlo jich být využito ke konzervování a rozvíjení protidemokratických ústavních rysů.

Dělnická třída nemohla se proto k takto chápané historické koncepci českého státního práva připojit, ale musila se proti ní postavit. Princip sebeurčení národů, jež dělnické hnutí proklamovalo, zna-

39) V a n ě š e k Václav, Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945, Praha 1964, str.353.

40) K a l o u s e k Josef, České státní právo, Praha 1871.

41) K r a m á ř Karel, České státní právo, Praha 1896.

42) Tamtéž, str.13 a 14.

menal také uznání nároku českého národa na státní život. Novodobý český stát nemohl však být budován na základě kontinuity se státem feudálním, nýbrž na zásadě diskontinuity a to z důvodu právě řečeného, že kontinuita státní znamenala kontinuitu ústavní s velkým nebezpečím antidemokratismu.

Zostření národnostních poměrů v Rakousku v devadesátých letech vedlo sociální demokracii k tomu, aby se neomezovala na pouhé deklarace, aby se podrobněji zabývala národnostní problematikou, než tomu bylo na sjezdu hainfeldském a aby vystoupila s určitým již konkrétnějším programem. Toto úsilí strany je třeba hodnotit kladně, uvážíme-li, že v období před Hainfeldem a do určité míry i později ozývaly se ve straně hlasy podceňující národnostní otázku a snažící se ji jako záležitost buržoazní vůbec z programu vymýtit. To bylo na brněnském sjezdu roku 1899 označeno za pětrosí politiku a výslovně se konstatovalo, že národnostní otázka v Rakousku není jen záležitostí buržoazie nýbrž všech národností, k nimž náleželo i dělnictvo.

Za klad je třeba dále pokládat, že na brněnském sjezdu byly poraženy některé extrémní názory, které pramenily z ideového extremismu v národnostní otázce. Za takový je třeba označit jihoslovanský návrh podporovaný některými německými sociálními demokraty vycházející z představ, že národní autonomii je třeba uskutečnit výlučně bez ohledu na teritorium. Návrh obsahoval nejasnou vidinu spolkového státu národností organizovaných ve svazy bez teritoria a národnosti byly přitom mylně přirovnávány k církvím.⁴³⁾

Na druhé straně objevil se na sjezdu i hlas naprostého pesimismu, pokud šlo o demokratizaci a federalizaci Rakouska. To prý nikdy nebude demokratickým, protože by se nejprve musilo rozpadnout. Národnostní rozpory jsou prý nepřekonatelné.⁴⁴⁾

Hlavní proud sjezdového jednání točil se kolem sjezdové rezoluce, která nakonec byla přijata bez velkých námitek, ačkoliv na začátku diskuze hrozil vážný spor mezi německými sociálními demokraty a sociálními demokraty potlačovaných národů, zejména českými. V pozadí sjezdových jednání lze tušit obratnou ruku Viktora Adlera, jenž byl mistrem kompromisů a to i takových, které znamenaly odklad řešení.

43) Sjezdová řeč Etbina Kristana, delegáta z Přímoří a člena jihoslovanského zastupitelstva a dr. Ellenboga, Protokol sjezdu sociální demokracie v Rakousku konaného 24.-29.IX.1899 v Brně, str.57, 58 a 62.

44) "Dnešní Rakousko nestojí za to, abychom se jím celý den zabývali. Rakousko nikdy nebude demokratickým, neboť dříve by se musilo rozpadnouti. A národně federalistický stát spolkový není pro Němce žádoucí. Myslíti, že vládoucí třídy dají si naši rezoluci říci je směšno. Neboť boj ten jest následkem hospodářských bojů mezi buržoaziemi. Pro nás je a může to být lhostejno. Proto navrhuji, abychom všechny rezoluce dali ad acta. Spor o zprostředkovací řeč by byl zbytečným." (Pro-

Prakticky politická část rezoluce brněnského sjezdu o národnostní otázce byla nakonec shrnuta do těchto pěti bodů:

1. Rakousko buď přeměněno v demokratický národnostní svazový stát.

2. Z historických zemí buďtež utvořeny ohraničené samosprávné národnostní obvody, jejichž zákonodárství a správu obstarávají národnostní komory zvolené na základě všeobecného rovného a přímého práva hlasovacího.

3. Všechny samosprávné obvody jedné a téže národnosti tvoří národně jednotný svaz, který své národnostní záležitosti úplně autonomně spravuje.

4. Práva národnostních menšin buďtež chráněna zvláštním zákonem, jež vydá říšský parlament.

5. Neuznáváme národnostní nadprávi, zavrhuje tudíž požadavek státní řeči, pokud jest sprostředkovací řeči zapotřebí, ustanoví říšský parlament.⁴⁵⁾

Rezoluce, třebaže byla přijata ve zvláštní komisi jednomyslně, nepřinesla dostatek jasnosti do vlastních řad, tím méně pak mohla být jasným východiskem pro politiku strany vůči rakouskému státu. Nedostatek teorie, na kterou poukazoval později velmi odůvodněně dr. Šmeral, byl jednou z hlavních příčin.⁴⁶⁾

Vždyť ani v základní otázce pojmu národa nebylo na sjezdu jasno. Referent o národnostní otázce Seliger pokládal např. za "národní svéráznost" zvláštnost kulturního vývoje každé národnosti. Správně na to namítl koreferent český sociální demokrat Němec, že podstata národnosti je ekonomická. Přehlížení ekonomického faktoru vedlo k redukování národnostní problematiky na otázku kulturní a jazykovou, což bylo zdrojem celé řady chyb při jejím řešení.

V popředí přijaté rezoluce stála myšlenka rakouského federalismu. Ale i tu byla celá řada nejasností. Vytvořit z Rakouska svazový stát předpokládalo konstituovat dílčí federální státy. Byly však těmito federálními státy slibované národnostní obvody-kantony nebo snad svazy těchto obvodů vždy pro tutéž národnost? I federální stát musí být státem, to znamená musí mít všechny atributy státu. V rezoluci se hovoří o tom, že těmto národnostním obvodům, resp. jejich svazům bude příslu-

jev delegáta Jakuba Průhausera z volebního okresu solnohradského. (Protokol sjezdu sociální demokracie v Rakousku, konaného 24.-29.IX.1899 v Brně, str.53.)

45) Protokol sjezdu sociální demokracie v Rakousku, konaného 24.-29.IX.1899, str.18 a násl.

46) Š m e r a l Bohumír, "Národnostní otázka v sociální demokracii až do sjezdu hainfeldského", Historické práce 1908-1940, Praha 1961, srov.též Š o l l e Zdeněk, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, Praha 1953, str.136 a násl.

šet rozhodovat o národnostních otázkách a ze sjezdových diskusí a to i od samého Viktora, jenž byl v této době ve straně již politickou autoritou, se dovídáme, že národnostní kantony mají mít přibližně kompetenci předlitavských zemí. To byla pouze samosprávná tělesa, která představovala v nejlepším případě, pokud jde o Čechy a Moravu, jen jakés státoprávní reziduum. Národnostní kantony a jejich svazy nebyly tedy federálními státy, nýbrž jen svazy samosprávnými s kompetencí značně specializovanou a tedy úzkou. Vzniká pak ovšem otázka, zda brněnský národnostní program byl vůbec programem federalizačním.

Naprosto nejasným programovým bodem byla otázka sprostředkovací řeči. O tom byla na sjezdu živá diskuze. V referátě Seligrově byla věc vykládána původně tak, že nejde sice o řeč úřední nebo státní, že však meziúřední styk vyžaduje sprostředkovací řeči a tou je v Předlitavsku přirozeně němčina. V rezoluci není již o němčině zmínka, nicméně uvádí se potřeba tzv. sprostředkujícího jazyka, který má určit říšský parlament.

Přes všechny ideologické nedostatky sociální demokracie v období nástupu imperialismu, které jsou patrné z jednání brněnského sjezdu, šla dělnická třída za stěžejními zásadami národnostní politiky, které byly mnohokrát, třebaže jen deklaratorně vyhlášeny. První z těchto zásad byl politický demokratismus, z něhož vyplýval kritický a odmítavý postoj dělnictva k českému historickému státnímu právu, jež ve své tradiční podobě skrývalo nebezpečí konzervování protilidových ústavních prvků. Boj za všeobecné a rovné hlasovací právo, jenž byl projevem tohoto demokratismu dělnické třídy, musilo proto dělnictvo vést i proti zastáncům českého historického státního práva.

Druhou zásadou národnostní politiky dělnické třídy bylo právo sebeurčení národů. Této zásadě zůstalo dělnické hnutí věrno. Přes nejasnosti praktického programu byla dělnická třída hybnou silou boje za novodobý český stát, což se jasně projevilo v období politické krize Rakouska, zejména pak na konci první světové války.

DIE STAATSRECHTLICHEN PROGRAMME AN DER JAHRHUNDERTWENDE

Jaroslav Houser

Die staatsrechtlichen Programme der bürgerlichen Parteien um die Jahrhundertwende lassen sich in drei Strömungen einteilen:

1. Vor allem ist hier der damals von der Führung des tschechischen politischen Lebens verdrängte tschechische Konservatismus, der sich an das böhmische historische Staatsrecht in seiner ursprünglichen Form anlehnt.

2. Die tschechische Industrie- und Handelsbourgeoisie passt das staatsrechtliche Programm ihren wirtschaftlichen und politischen Bedürfnissen an, gibt es in der politischen Praxis auf und ersetzt es durch ein politisches Mindestprogramm, das im Zeichen des Föderalismus oder eher Autonomismus steht.

3. In den Reihen des Kleinbürgertums, das nicht so stark ökonomisch an der Beibehaltung Österreichs interessiert war, löst die positive Politik der Jungtschechen und ihrer Verbündeten vom Radikalismus getragene oppositionelle Stimmungen, insbesondere in der Nationalitätenfrage, aus. So wird das böhmische Staatsrecht in seiner historischen Form zum Hauptprogramm dieser radikalen Gruppen.

Die politische Partei der Arbeiterklasse - die Sozialdemokratie - tritt in der Rolle eines Kritikers der historischen staatsrechtlichen Konzeption auf und betont die naturrechtliche Auffassung, die ihren Ausgang vom Selbstbestimmungsrecht der Völker und von der politischen Demokratie nimmt.

Die erste Strömung wurde durch die alttschechische Partei verkörpert, die im März 1906 ein neues und doch altes Programm annahm, das das historische böhmische Staatsrecht im Gegensatz zum gleichen Stimrecht stellte.

Bei den Jungtschechen gelangte es, wie die Kongressverhandlungen aus dem Jahre 1907 zeigen, zu einer Deformation des staatsrechtlichen Programms in der politischen Praxis infolge der sog. positiven Politik. Eine politische Parallelerscheinung der jungtschechischen Politik war die klerikale Bewegung. In der Frage des Staatsrechtes standen die Klerikalen im wesentlichen auf der Plattform der Alttschechen, aber ihre stärkere politische Engagiertheit rückte sie in die Nähe der jungtschechischen positiven Politik. Eine Besonderheit des Agrarprogramms aus dem J. 1903 lag darin, dass die Konzeption des historischen Staatsrechtes unorganisch mit der naturrechtlichen Auffassung verknüpft wurde.

Die historischen Wurzeln des tschechischen staatsrechtlichen Radikalismus beruhten in der Fortschrittsbewegung der neunziger Jahre. In der Entschliessung der radikal-fortschrittlichen Partei aus dem Jahre 1908 wurde die Forderung nach einem selbständigen tschechischen Staat aufgestellt. Es handelte sich um ein Postulat, das weit über die Konzeption einer Föderalisierung hinausging, die von den damali-

gen tschechischen Parteien betrieben wurde, da die Verbindung mit den österreichischen Ländern in der damaligen staatsrechtlichen fortschrittlichen Publizistik nur in Form einer Personalunion zugelassen wurde.

Einen selbständigen Standpunkt in der staatsrechtlichen Frage bezog um die Jahrhundertwende der politische Realismus. Schon bei ihrem konstituierenden Parteitag im J. 1900 trat die realistische Partei äusserst kritisch gegen das historische Staatsrecht auf. Sie warf ihm allzu starken Historismus, Inkonsequenz bei der Verteidigung der staatsrechtlichen Stellung der böhmischen historischen Länder und widerspruchsvollen Charakter der einzelnen staatsrechtlichen Dokumente vor. In den Polemiken mit Antonín Hájek sprach sich Masaryk für eine staatliche Selbständigkeit aus, liess aber hinsichtlich des Ausmasses dieser Selbständigkeit keinen Zweifel darüber offen, gegen eine völlige Selbständigkeit eines kleinen Staates zu sein.

Im Jahre 1897 betraten die ersten tschechischen Sozialdemokraten den Wiener Reichsrat und ihre staatsrechtliche Erklärung lehnte das böhmische historische Staatsrecht ab. Der Grund für das damalige Vorgehen der Sozialdemokratie bestand darin, dass das böhmische Staatsrecht in seiner historischen Form die Gefahr bedeutete, gegen den von der Arbeiterklasse getragenen Demokratismus und zur Konservierung undemokratischer Verfassungselemente ausgenützt zu werden. Der Gedanke des politischen Demokratismus und des Selbstbestimmungsrechtes der Völker wurde von der Sozialdemokratie bei ihrem Parteitag in Brno im J. 1899 weiter ausgebaut. Wie die Verhandlungen dieses Parteitages zeigen, litten die damaligen Ansichten der Sozialdemokraten unter zahlreichen Unklarheiten und ein konkretes Nationalitätenprogramm wurde auch später nicht ausgearbeitet.